

Čornejová, Michaela

Teoretická část

In: Čornejová, Michaela. *Tvoření nejstarších českých místních jmen : bohemika z 11.-13. století*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009, pp. 13-37

ISBN 9788021050273

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124003>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Dosavadní zpracování

1.1.1

V následujících kapitolách podáváme nástin dosavadního studia místních jmen (dále MJ) v rámci slovanských jazyků, zvláště třídě- ní oikonymického materiálu a metod jeho výkladu. Ve vývoji onomastiky sehrálo významnou roli několik stěžejních klasifikací (např. F. MIKLOSICHE, v české oikonymii členění V. ŠMILAUERA), existuje však řada typologických studií, zpracovávajících pouze konkrétní typ MJ, v nichž autoři uplatňují vlastní kritéria členění. Podobným studi- ím věnujeme prostor v kapitolách k jednotlivým typům MJ v druhé části práce; tato část se snaží postihnout obecné rysy vybraných klasifikací.

Postupný přesun onomastické vědy mezi lingvistické disciplíny nastává od 50. let 20. století, proto práce do této doby uvádíme pou- ze výběrově. Novější klasifikace založené na metodách lingvistických zpracováváme detailněji.

Přehledy klasifikací oikonym a jejich více či méně podrobná shrnutí nalezneme v mnoha studiích a monografiích. Mezi ně patří např. o kritické poznámky doplněný přehled polských onomastiků W. TASZYCKÉHO [1946, 7n] a S. ROSPONDA [1957; 1989, 118n]. Autoři z pochopitelných důvodů preferují práce polských badatelů. Stručností a objektivitou vyniká studie E. M. ČERNJACHOVSKÉ *Istorija razrabotki toponimičeskich klassifikacij* z roku 1970, v níž autorka definuje tři základní principy uplatňující se při klasifikacích toponymického materiálu: (1) lexikálně-sémantické hledisko, (2) morfológico-slovotvorné a (3) tzv. „binárně-dvouplánovité“, tj. lexikálně-sémantické a slovotvorné [ČERNJACHOVSKAJA 1970]. Přehled dosavadních klasifikací podává rovněž V. ŠMILAUER [1963, 84–88].

1.1.2

Specifickou funkcí proprií, která je zároveň zásadně odlišuje od apelativ, je pojmenovat konkrétní objekt a tím jej individualizovat, „ohraničit jej jako neopakovatelnou jednotlivinu“ [ŠRÁMEK 1999b, 11]. Na rozdíl od apelativa má proprium schopnost tuto funkci pl- nit i tehdy, jestliže „nemá význam“, tj. z pohledu uživatele daného jazyka není srozumitelné. Pro fungování propria je význam (v apela- tivním smyslu) irrelevantní, proto se z něj původní sémantika rychle vytrácí a uživatelé jazyka ztrácejí povědomí o jeho původní motivaci.⁵ Snahou onomastiky je jednak znovunalézt původní význam jména, jednak zjistit, jaké okolnosti vedly pojmenovatele k vytvoření jmé-

5 Ukazuje se, že tato významová neprůhlednost proprií může být pro jejich fungo- vání dokonce výhodou: např. v anoikonymii jeví právě tato PJ tendenci k dlouho- dobější existenci, méně často podléhají procesu zanikání [ČORNEJOVÁ 2004, 49].

na, tj. postihnout *podnět pojmenování* neboli *propriálně-pojmenovací akt*, popř. *motiv* [ŠRÁMEK 1999b, 21].

Pro nalezení původního *podnětu pojmenování* se v onomastice používají různé metody. Lze shrnout, že se do nich promítají dvě konkurenční kritéria: významové a formální. Významové členění zohledňuje etymologický význam MJ, např. V. ŠMILAUER rozlišuje osady pojmenované podle rázu, podle lokátora, podle přezdívky obyvatel, nebo všechna MJ s lexikálním základem *břítza*; formální kritérium preferuje strukturu výsledné formace. Moderní klasifikace se snaží obě hlediska spojit: např. modelová analýza zavádí pro postihnutí podnětu pojmenování tzv. pojmenovací modely založené na vztahu pojmenovatele k pojmenovávanému objektu. Konkrétní realizace těchto vztahů je vyjádřena jazykově (k modelové teorii více 1.1.9).

1.1.3

První práce zabývající se tříděním slovanských oikonym se objevují už koncem 18. století. Převažovalo v nich zpočátku hledisko historické, což reflektuje prvotní využití oikonym historiky jako materiálu pro dějiny osídlení. Historické a filologické kritérium vnesl do české onomastiky F. PALACKÝ, jehož studie *Rozbor etymologický místních jmen českoslovanských* [1834] podává třídění MJ s ohledem na sémantickou a morfológickou strukturu slova.⁶

V kontextu slovanských jazyků má dalekosáhlý význam klasifikace slovanských toponym a antroponym F. MIKLOSICHE [1927], jejíž odraz nalezneme v pracích mnoha badatelů následujících období. Jako první vnáší do třídění onymického materiálu jazykové hledisko a oikonyma člení na deapelativní a depropriální. Určující je pro něj sufix, resp. jeho forma, funkce je až sekundární. Mnoho onomastiků poukazovalo na nedokonalost jeho členění vyplývající z důrazu pouze na formální hledisko, které vede k možnosti zařadit jedno toponymum do různých skupin. Předností Miklosichovy klasifikace je shromáždění detailního inventáře sufixů, které se podílejí na tvorbě všech slovanských MJ [ROSPOND 1989, 190].

1.1.4

Dosavadní klasifikace oikonym obohatila o několik zásadních prací polská onomastika. Lexikálně-sémantického členění se přidržuje W. TASZYCKI [1946], když dělí toponyma na (A) primární názvy místa a (B) primární názvy osob, jež sekundárně přešly v názvy

---

6 Oikonyma dělí na čtyři skupiny: utvořená z jmen osobních, z „okolností přírodních“, jména složená, jména „prostá“ (tj. neutvořená) a neznámá.

teritoriálních objektů.⁷ Slovtvorná struktura slova je sekundární. Ohlasy na jeho klasifikaci hodnotí kladně přehled lexikálních jednotek podílejících se na pojmenování, vytýkají však absenci přihlednutí k historickým a sociálním faktorům [ČERNJACHOVSKAJA 57–58]. R. ŠRÁMEK poznamenává, že klasifikace nijak nepostihuje moment vzniku jména, tj. propriálně pojmenovací akt [1999b, 19].

Klasifikace S. ROSPONDA [1957; 1989, 125n] založená na slovtvorné struktuře dělí oikonyma do tří základních skupin: primární (bez topoformantu⁸), sekundární (deriváty: sufixace nebo prefixace) a složeniny (kompozita). K nim přidává ještě několik specifických postupů vzniku jmen, např. hybridní jména, jména vzniklá aglutinačními postupy, zkratky, přeložená jména atd.

Pro východoslovanskou toponomastiku obecně platí, že není materiálově dostatečně zpracovaná a při srovnávacím studiu slovanských toponymii je obtížně dostupná [ČERNJACHOVSKAJA 1970, 56n]. Z tohoto důvodu se jí v této práci věnujeme v omezeném rozsahu.

1.1.5

Zlom pro českou toponomastiku představuje monografie F. ČERNÉHO a P. VAŠI *Moravská jména místní. Výklady filologické* z roku 1907. Autoři opustili do té doby běžné (a nepřiliš úspěšné) úsilí o využití toponymického materiálu pro dějiny osídlení a jak napovídá podtitul názvu monografie, těžiště analýzy přesunuli do jazykové roviny. Převzali Miklosichovo třídění MJ na deapelativa a deantroponyma. Jejich práce představovala jediné materiálové kompendium oikonymie Moravy až do vydání slovníku L. HOSÁKA a R. ŠRÁMKA [1970, 1980]. Ti u řady MJ nabízí nové výklady, zvláště u těch, která ČERNÝ–VAŠA odvozovali od osobních jmen.

Ke vztahu toponym a dějin osídlení se vrací ve svém bádání E. SCHWARZ, představitel německé onomastiky u nás. Jeho monografie *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle* z roku 1931 (2. vydání z roku 1962) měla zásadní vliv na dosavadní teorie o osídlení českého pohraničí německým etnikem.

Česká oikonymie jako jedna z mála oplývá díly lexikografického rázu, která zpracovávají kompletní oikonymii celého území národního jazyka. Celoživotním dílem A. PROFOUSE je slovník MJ pro Čechy, L. HOSÁK a R. ŠRÁMEK jsou autory slovníku MJ pro území Moravy a Slezska. Obě díla představují významný komparativní materiál pro studium toponymie ostatních slovanských jazyků a české onomastice umožnila přesunout těžiště bádání do sféry obecných a teo-

7 Do skupiny A zahrnuje „názvy topografické“ pojmenovávající topografickou nebo geografickou vlastnost osady (*Rybník, Mokrý*), tzv. „kulturní názvy“ označující výtvar lidských rukou (*Mosty*, pol. *Wola*), posesivní jména (*-ov, -in*) a deminutiva. Do skupiny B (pojmenování osob) spadají názvy etnické, patronymické, služebné a rodové.

8 K pojmu *topoformant* viz 1.2.1.

retických otázek. K jejich podrobnější charakteristice a významu pro naši práci více v 1.4.3.

1.1.6

Bohatý materiál shromážděný A. PROFOUSEM poskytl bázi pro dílo V. ŠMILAUERA. Jeho *Soustava českých místních jmen* (dále jen SOUSTAVA), uveřejněná v pátém, dodatkovém svazku Profousova slovníku [1960], rozpracovává třídění podle významových kritérií W. TASZYCKÉHO [1946]. Šmilauerova třídění se přidržuje R. ŠRÁMEK, který podal obdobný přehled typů místních jmen v *Soustavě místních jmen na Moravě a ve Slezsku* [1965]. Stejně zásady uplatněné u obou Soustav umožňují srovnání toponymie Čech, Moravy a Slezska [ŠRÁMEK 1965, 370].

Mnohem propracovanější třídění oikonym s cílem demostrovat na toponymickém materiálu chronologii osídlení podal V. ŠMILAUER ve své převratné studii *Metoda „malých typů“ v toponomastice* [1958]. Kombinuje v ní hledisko jazykové, historické a geografické. Starou ideu historiků, totiž využít toponyma pro dějiny osídlení, rozpracoval do takové podoby, která tento záměr umožňuje naplnit. Oproti dřívějším snahám zaměřujícím se na tzv. velké typy, „makrotypy“,⁹ a mnohdy zjednodušujícím závěrům (např. že 6.–10. století je dobou vzniku tzv. čeledních jmen na *-ice*) ŠMILAUER dělí MJ nikoliv jen podle zakončení, ale bere v úvahu kombinaci odvozovacího základu (apelativa či propria určité slovtvorné struktury, popř. konkrétního lexikálního základu) a topoformantu. Na základě tohoto kritéria vymezil 450 „malých typů“, na nichž je možno dokumentovat chronologii osídlení a chronologické vrstvy jmen. Tedy to, co neumožňovala práce s bohatě zastoupenými dále nečleněnými typy, např. MJ na *-ice*, *-ov* apod.

Dřívější úsilí onomastiků o stanovení absolutní chronologie oikonymických typů nahrazuje ŠMILAUER zaměřením na chronologii relativní. Konstatuje, že přesné časové vymezení životnosti oikonymických typů není možné kvůli nedostatečným dokladům a že pouze na základě nejstaršího dokladu nelze vyslovovat závěry o chronologizaci typů [ŠMILAUER 1958, 49].

---

⁹ Jako makrotypy se v toponymii označují typy jmen s určitou častěji se opakující strukturou, které se vyskytují s poměrně vysokou frekvencí na konkrétním území, např. v rámci národního jazyka nebo na většině slovanského území. Tradičně se pojmu užívá pro MJ na *-(ov)íci*, *-ov* apod. [EICHLER 1996, 1108]. Poněkud odlišné pojetí makro- a mikrotypů je zřejmé u R. KRAJČOVIČE [1970a]: na základě frekvenčního kritéria definuje jako makrotypy skupiny MJ s počtem dokladů nad 100 (např. slovenská MJ na *-ovce*, *-ov*, *-any*, *-ka*, *-ová*, *-ice*, *-ica*), jako mikrotypy skupiny MJ s počtem dokladů do 100 (např. *-ovo*, *-ina*, *-na*).

Kolem stovky malých typů zpracoval kartograficky a demonstroval na nich kolonizační postupy při osídlování území dnešních Čech.¹⁰ Vznikla tak dvě převratná díla *Osídlení Čech ve světle místních jmen* [1960] a *Atlas místních jmen v Čechách* [1969]. ŠMILAUEROVO dílo je právem označováno jako průkopnické a navazují na ně četná díla následujících desetiletí. Princip „malých typů“ se stal základem např. pro STSO (viz níže).

1.1.7

Od 30. let 20. století přerůstá onomastické bádání na národní úrovni v širší spolupráci zvláště onomastiků českých, polských a německých a formuje se centrum onomastického výzkumu v saském Lipsku. Rodí se a postupně rozpracovává koncepce *Slovanského onomastického atlasu* (tradiční zkratka SOA), jehož cílem je zmapování oikonymických typů na území všech slovanských jazyků, včetně těch, kde je toponymie uchována jako substrát (např. Německo, Rakousko, Maďarsko).¹¹ Vznikají četné monografie sloužící jako pomůcky k jednotnému popisu MJ, jako např. Šmilauerova *Příručka slovanské toponomastiky* [1970] nebo STSO (viz níže), mapují se některé makrotypy (např. MJ na *-(ov)ici*, MJ s formanty *-sk-*, **-jb*). V jednotlivých zemích vznikají podkladové materiálové studie zpracovávající vybrané typy MJ, např. četné studie I. BILY z lužickosrbské oikonymie [1995; 1996; 2000a; 2000b; 2003; 2004] nebo P. ŽIGA ze slovenské [např. 1997]. I. BILY se podílela jako vedoucí kolektivu pracovníků rovněž na vydání pěti sešitů řady *Atlas altsorbischer Ortsnamentypen* [2000; 2003; 2004].

Zatímco dosavadní popisy oikonymie se soustřeďovaly na vydělení bohatě zastoupených makrotypů, na popis jejich tvoření a geografické rozložení, pro potřeby SOA bylo nutné vypracovat jednotný teoretický a metodologický podklad, schopný postihnout kompletní toponymie zemí, zapojených do projektu. Pro tyto účely byla v roce 1988 vydána příručka *Strukturtypen der slawischen Ortsnamen/ Strukturtypy slovanské oikonymie* (dále STSO), jejíž autoři E. EICHLER a R. ŠRÁMEK pojali za východisko klasifikace oikonym morfematické členění, nikoliv sémantické nebo typologické. To se ukazuje jako velmi rozumné vzhledem k terminologické nejednotnosti v dosavadních klasifikacích a k tradičnímu etymologizujícímu pojetí onomastiky [ŠRÁMEK 1999b, 15].

Kritériem pro zařazení oikonyma do příslušného strukturálního typu v STSO je jeho současná podoba, historické doklady jsou vyžadovány pouze pro eventuelní sledování

10 K významu metody srov. LUTTERER 1997, popř. ŠMILAUER 1970c, z pohledu historika např. TRĚŠTÍK 1961.

11 K cílům, metodám a dílčím výsledkům projektu SOA viz např. studie E. EICHLERA [1996].

vývoje MJ. Stso mnohdy požaduje informace, které lze získat pouze na základě živého fungování jména, např. uvádění genitivních a lokálových tvarů.

Nevýhodou detailního a formálního členění Stso je značná strukturovanost, nezřetelnost a roztržitost některých typů. Slovnědruhový charakter toponym není určující, takže např. adjektivní MJ se rozpadají do mnoha typů podle konsonantu obsaženého ve formantu.

Pro studium tvoření oikonym představuje Stso velmi důležitou pomůcku, protože poukazuje na specifika jednotlivých typů, např. na charakter odvozovací báze, jevy provázející vývoj oikonym, upozorňuje na různé funkce sufixů (např. *-ice*). Na ŠMILAUEROVY „malé typy“ navazuje vydělováním podtypů v rámci jednotlivých formantů: např. MJ s formantem **-jb* dále člení podle fundujícího osobního jména (složené, cizí, jinak utvořené).

Z dosud získaného oikonymického materiálu západoslovan-ských jazyků, jejichž toponymie je nejlépe materiálově shromážděna, byly na základě Stso zpracovány vybrané typy a v roce 1993 vydány v ukázkovém sešitě jako příloha periodika *Österreichische Namenforschung* (dále PROBEHEFT). Studie demonstrují význam shromážděných dat, např. pro stanovení produktivity typů s ohledem na chronologii nebo jejich areálové rozšíření v rámci jednotlivých jazyků. Výhrady lze vznést snad jen ke způsobu citování nejstarších dokladů, resp. jejich dataci: např. u typu 327 *-iště* je u českého MJ *Neděliště* citován nejstarší doklad k roku 1073, ale už zde není uvedeno, že listina k roku 1073 je falzem z 12. století. Tyto údaje, třebaže se mohou zdát na první pohled irelevantní, mohou mít vliv na závěry o chronologickém rozšíření typů jmen.

1.1.8

Na poli české onomastiky se od konce 60. let obrací pozornost badatelů ke zpracování teoretických otázek onymie. Uplatňují se tehdejší poznatky ze slovtvorby navazující na funkční strukturalismus. Od 70. let zdůrazňuje lingvistické pojetí onomastiky R. ŠRAMEK, zvláště ve studiích *Toponymické modely a toponymický systém* [1972] a *Slovtvorný model v české toponymii* [1976], zaměřených na slovtvorné postupy toponym. Autor v nich rozvíjí teoretické poznatky ze studia systémovosti onymie, k jejímž zastáncům patří např. V. BLANÁR nebo E. EICHLER. V první studii zavádí do toponymie pojem „toponymický systém“, který definuje jako řád se stavební i funkční strukturou. V rámci něho potom definuje dva typy toponymických modelů: vztahový model (VM) a slovtvorný model (SM). V rámci vztahového modelu, tj. vztahu pojmenovatele k pojmenovávanému objektu, rozlišuje čtyři kategorie vymežitelné zájmeny „kde“, „kdo/co“, „jaký/jací“ a „čí“.

Tvoření toponym založené na kategoriích vztahového a slovotvorného modelu rozpracovává ŠRÁMEK ve druhé studii. Navazuje na tradiční dělení oikonym na MJ vzniklá z apelativních základů a z jiných vlastních jmen, stručně se přitom dotýká problematických jevů v metodice výkladu tvoření jmen obou skupin: u deapelativ je to např. kolize etymologického a toponymického (slovotvorného) pojetí u typu *Borovnice*: etymologicky lze řadit MJ k slovotvornému základu *bor-*, toponymicky k základu *borovn-*, podobně MJ *Bukovice*, *Brtnice*. Autor je chápe jako deadjektivní substantiva utvořená sufixem *-ice*, nikoliv jako odvozeniny sufixy *-ovnice*, *-ovice*, *-nice* od základu *bor-*.

1.1.9

ŠRÁMKOVY studie navazují na poznatky slovenského onomastika V. BLANÁRA a spolu s nimi představují základ tzv. modelové teorie, která vychází z pojetí onymie jako systému. Zatímco V. BLANÁR uplatnil tzv. modelovou klasifikaci na antroponymech, R. ŠRÁMEK ji rozpracoval na toponymickém materiálu.

Podstatou modelové teorie je předpoklad, že „systémový ráz toponymie se projevuje nejvýrazněji v momentu vznikání toponyma“ [PLESKALOVÁ 1992, 15], proto se analýza snaží postihnout motiv pojmenování, tj. vztah pojmenovatele k pojmenovávané skutečnosti, neboli tzv. propriálně pojmenovací motiv, který hraje zásadní roli při propriálně pojmenovacím aktu. Na úrovni strukturních modelů a konkrétních strukturních (slovotvorných) typů potom dochází k analýze slovotvorné. Vztahověmodelová analýza umožňuje popsat toponymii komplexně, jak typy hojně zastoupené, tak i méně frekventované.

Zastánci vztahověmodelové analýzy zdůrazňují spjatost proprií s apelativní slovní zásobou, její lexikální vybaveností a s jejími slovotvornými prostředky. Zároveň však vztahověmodelová analýza umožňuje zahrnout i propria vzniklá způsoby, které Dokulilova apelativní slovotvorba nehodnotí jako „tvoření“, zvláště propria vzniklá onymizací a transonymizací.¹²

Modelovou teorii významně rozvinula a na materiál pomístních jmen (anoikonym) aplikovala J. PLESKALOVÁ. Její monografie *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* [1992] přináší první úplný popis struktury českých anoikonym vycházející z Dokulilovy slovotvorné teorie a z výše popsaných poznatků onomastické teorie. Principy vztahověmodelové analýzy spolu s pojetím onymie jako tzv. parasystému (viz 1.2.2) rozvedl na anoikonymickém materiálu M. HARVALÍK [2004].

---

12 Detailní popis vztahověmodelové teorie spolu s aplikací na oikonymický materiál podává R. ŠRÁMEK [1999b, 35n].

1.2 Slovtvorba místních jmen

1.2.1

V souvislosti s projektem SOA vstoupila v onomastice do popředí diskuze o slovtvorbě proprií: zda mají propria, resp. toponyma, systém s plně specifickou slovtvornou strukturou, nebo zda je tato struktura pouze paralelní k apelativní [např. LUTTERER 1971]. Současná onomastická teorie všeobecně uznává, že slovtvorné postupy a prostředky využívané při tvoření proprií vycházejí z apelativní sféry jazyka, odlišují se však konkrétním jazykovým ztvárněním, produktivitou a frekvencí [HARVALÍK 2004, 97]. Realizací při tvoření proprií získávají novou funkci, a tu by měla odrážet i onomastická terminologie: zavádí se proto pojmy topoformant, tj. toponymický formant, a topolexém, tj. toponymická báze. Princip pojmenování, nominaci, vystihuje lépe než „slovtvorba“ *názvtvorba*; při tvoření proprií se uplatňují *názvtvorné* principy [termín zavedený H. BORKEM, citováno dle ŠRÁMEK 1999b, 124].

Vzhledem k tomu, že propria představují tzv. druhou vrstvu jazyka [ŠRÁMEK 1999b, 11], a vzhledem k tomu, že s první, tj. apelativní vrstvou jsou alespoň v momentě svého vzniku úzce spjata, existuje celá řada apelativ a proprií se stejnou slovtvornou strukturou (např. *bučina* – *Bučina*). Tato skutečnost vede někdy v onomastice k závěrům o zachování dosud nedoložených staročeských apelativ v toponymickém materiálu, popř. k rozšiřování odvozovacíchází některých slovtvorných typů.

Např. MJ *Vrabina*, *Kačina*, *Kanina* mají být dokladem zaniklých stč. apelativ a také toho, že apelativní názvy míst bylo možno ve staré češtině tvořit i od názvů zvířat, nikoliv pouze od pojmenování porostu či charakteru terénu, jak se uvádí v historické slovtvorbě [OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ 1985, 453; LAMPRECHT – ŠLOSAR – BAUER 271].

Tento názor byl na mnoha místech dementován. Vnitřní strukturu apelativa a propria nelze ztotožňovat: struktura apelativní lexikální jednotky se během procesu pojmenování přehodnocuje a mění na strukturu propriální. Všechny slovtvorné formanty, které se podílí na vzniku nového pojmenování, jsou proto hodnoceny jako onymické (toponymické) formanty [ŠRÁMEK 1999b, 53; PLESKALOVÁ 1992, 17; HARVALÍK 2004, 66, 100; KRAJČOVIČ 1970b].¹³

Při tvoření proprií dochází navíc velmi často k překračování hranic apelativní slovtvorby: původně apelativní slovtvorné prostředky mohou být v propriálním tvoření využity jinak, onymické formanty mohou odvozovat od základů, od nichž jejich apelativní protějšky nemohou apod. Formace *Kanina*, *Kačina* tedy podle našeho názoru nelze chápat jako svědectví o existenci nedoložených apelativ, nejsou ani

¹³ Z uvedených důvodů se v onomastice zahrnuje do derivace např. pluralizace [PLESKALOVÁ 1992, 33].

důvodem k rozšiřování odvozovací báze stč. apelativních názvů míst se sufixem *-ina* z původních názvů porostů, stromů apod. i na názvy zvířat. Chápeme je jako důkaz specifického využití původně apelativního slovtvorného prostředku, kde je jeho distribuce vázána určitými pravidly, v toponymii, v níž dochází k uvolnění těchto pravidel: v tomto případě k rozšíření fundujících základů o názvy zvířat. Toponymum se sufixem *-ina* tak může označovat „místo výskytu substance pojmenované fundujícím základem“, ať už jde o pojmenování porostu nebo zvířete. Formace struktury apelativní pojmenování zvířete + formant *-ina* navíc měly ve stč. oporu i v apelativním lexiku, i když ne přímo v kategorii názvů míst: byly běžné při tvoření apelativních názvů vlastností, takže příslušné toponymické formace mohly vznikat na jejich pozadí (*medvědina*, *býkovina*; LAMPRECHT – ŠLOSAR – BAUER 271).

1.2.2

Princip překračování hranic apelativní slovtvorby je jedním ze základních znaků pojetí onymické sféry jako tzv. parasystému. Teorie parasystému vychází z lingvistického pohledu na tvoření proprií a vysvětluje specifika jejich slovtvorby. Pojem parasystému zavedl do apelativní slovtvorby D. ŠLOSAR v návaznosti na I. NEMCE a na staročeském antroponymickém materiálu jej rozpracovala J. PLESKALOVÁ [2000; 2001a].

V této teorii je onymická slovtvorba definována v návaznosti na slovtvorné postupy apelativ: primárním slovtvorným systémem je (základní) systém apelativ, propriální (spolu s termíny a expresivy) je vymezen jako sekundární soustava na okraji základního (tj. apelativního) systému [PLESKALOVÁ 2000, 42]. Zatímco systém tvoření apelativ je svázán pevnými pravidly (v derivaci i kompozici), při tvoření proprií dochází k jejich uvolnění, což umožňuje „produkovat VJ bez ohledu na jejich původní (apelativní) sémantiku“ [PLESKALOVÁ 2000, 45]. Typickým rysem je využívání slovtvorných prostředků a postupů periferních při tvoření apelativ. Na anoikonymický materiál aplikoval parasystémovou teorii M. HARVALÍK [2004, 63–96].

1.2.3

Typické rysy parasystému vykazuje rovněž oikonymie. Oikonymický parasystém využívá poměrně malou část slovtvorných prostředků z apelativní sféry (menší než např. parasystém antroponymický¹⁴), řada z nich však dosáhla při tvoření oikonym

14 Srov např. repertoár sufixů uplatňujících se při tvoření staročeských osobních jmen v PLESKALOVÁ [1998], k tvoření současných hypokoristik viz PASTYŘÍK [2003].

enormního využití. Onomastická literatura tento jev zaznamenala a označuje jej tradičně jako „analogické tvoření“. Jelikož termín není v dosavadní onomastické produkci uspokojivě specifikován, pokusíme se stručně o jeho nastínění. Pojmu analogické tvoření se nejčastěji užívá u typů MJ tvořených původně od osobních jmen formanty, které svým původním významem odvozování od jiných než antroponymických základů, popř. apelativních označení osob, nedovolovaly: např. *-(ov)ici*, *-ov*, *-in*. Oikonyma hodnocená jako „analogicky vytvořená“ jsou výsledkem narušování těchto zákonitostí, jsou utvořena „nepravidelně“: např. vlivem hojných deantroponymických MJ na *-(ov)ici* (nč. *-(ov)ice*, např. *Ivanovice*, *Ivančice* z OJ *Ivan*) vznikají nová MJ z jiných základů (např. *Záběhlice*) nebo z předložkových výrazů (např. *Mezilesice*). Analogií se zde rozumí „vytvoření nového výrazu podle výrazu staršího“ [EŠČ 37].

Vzhledem k širokému významu samotného pojmu „analogie“ nepovažujeme termín „analogické tvoření“ za příliš vhodný, navíc když v onomastické literatuře není jasně definován jeho obsah. V návaznosti na charakter onymického tvoření, jak byl zformulován v teorii parasystému, se kloníme k označení podobných formací jako výsledkům specificky onymického tvoření, tj. parasystémového. Jeho podstatu demonstrujeme na uvedeném formantu *-(ov)ici*: původně se jím tvořila pojmenování skupiny osob od fundujícího základu, jímž bylo – vzhledem k původnímu významu formantu (viz 2.19) – výhradně pojmenování osoby. Formant se však stal velmi oblíbeným a s nárůstem počtu odvozenin docházelo postupně k tzv. toponymizaci sufixu, tj. k jeho přehodnocení v topoformant [PLESKALOVÁ 1992, 124]. Tento proces byl spojen s vytrácením původního příznaku formantu (kterým je u *-(ov)ici* patronymická funkce), a tak se stalo, že výhradní spojitelnost se základy pojmenovávajícími osoby začala být narušována. To vedlo k tomu, že odvozovacími základy se stávala i apelativa označující např. porost, charakter terénu nebo polohu. Topoformant u nich vyjadřuje nspecifikovaný vztah a především signalizuje, že daná formace plní funkci oikonyma. Ke konkrétním příkladům viz též 2.2.2.

Rozvoj uvedeného postupu, tj. překračování hranic původního tvoření a kvantitativní nárůst podobných odvozenin, bývá kladen v literatuře až do 16. století [SOUSTAVA 554]. Nicméně i v našem materiálu, tj. v období 11.–13. století, jsou tyto případy doloženy.

1.3 Metody a cíle

Jak konstatoval už V. ŠMILAUER [SOUSTAVA 522] nebo R. ŠRÁMEK [1965, 370], výběr klasifikace oikonymického materiálu je určen cílem, s jakým ji provádíme a co chceme na třídění ukázat.

Naším záměrem je postihnout principy tvoření oikonym v nejstarším období češtiny. Pro tento účel jsme zvolili slovotvornou teorii M. DOKULILA, kterou na staročeský apelativní materiál aplikoval D. ŠLOSAR [LAMPRECHT – ŠLOSAR – BAUER; ŠLOSAR 1979, 1981, 1982, 1994] a na antroponymický J. PLESKALOVÁ [souhrnně 1998]. Přestože principy této slovotvorné teorie onomastická literatura reflektuje, neexistuje dosud práce, která by na jejím základě podala soustavný popis utvářenosti (nejstarších) českých oikonym. Předkládaná práce se snaží tuto mezeru zaplnit. Představuje rovněž pokus o doplnění popisů tvoření apelativ a antroponym o rozbor další významné složky slovní zásoby dostupné v nejstarších památkách k dějinám českého jazyka. Díky stejným metodologickým východiskům je možno tato dvě díla doplnit a zároveň poukázat na to, do jaké míry jsou oikonyma spjata s apelativy, v čem jejich rámec přesahují a v čem spočívají specifika jejich tvoření.

Přestože je naše analýza lingvistická, opírá se o dosavadní poznatky na poli onomastiky, resp. toponomastiky, zvláště o ty, které reflektují hledisko filologické. Ačkoli naším cílem není podávat nové etymologické analýzy místních jmen, v některých případech doplňujeme na základě novějších poznatků dosavadní výklady MJ. Terminologii běžnou v onomastické literatuře (např. obyvatelská jména, patronymická, služebná apod.) užíváme pouze doplňkově, protože nepostihuje slovotvorné kategorie. Výhodou našeho postupu je zahrnutí všech typů oikonym, tj. nejen hojně zastoupených typů, na něž je onomastická produkce většinou zaměřena, ale i typů méně významných.

1.4 Materiál

1.4.1 Prameny

Materiál pro předloženou práci byl získán excerpcí edice českého diplomatáře *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále CDB), jehož pátý díl je doveden do roku 1278.¹⁵ Z dosavadních edic nejstarších listin k českým dějinám byla vybrána právě tato, protože oproti dřívějším edicím zahrnujícím mnohdy i moderní padělky¹⁶ je listinný materiál CDB zpracováván editory důkladně a kriticky, padělky z nové doby jsou vyloučeny a ponechány jen staré, tj. ze 13. a 14. století. Pro účely bádání historických a jazykových, zamě-

15 S vrocením 2006 vyšel i první svazek šestého dílu této edice, zachycující období 1278–1283. Toponymický materiál z něj není do naší práce zahrnut.

16 Např. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I–VII* nebo *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I–XV* (CDM).

řených na nejstarší texty týkající se dějin českých zemí a českého jazyka, je edice CDB nejuplněnější a nejspolehlivější pramennou základem, která je k dispozici.

Doklady českých slov zapsaných v cizojazyčných textech, nejčastěji právě v latinských listinách z 11.–13. století, se označují jako bohemika. Patří vedle glos a přípisků k nejstarším památkám českého jazyka a poskytují informace o jeho podobě v nejstarším období, z něhož nemáme dochovány souvislé české texty.¹⁷

1.4.2 Výběr dokladů

Analyzujeme MJ na území dnešní České republiky¹⁸ pocházející z originálních listin a falz (tzv. *acta spuria*) nebo z kopií vzniklých do 13. století. Při práci s listinami je potřeba mít na paměti, že kopie a falza reprezentují stav jazyka v době jejich vzniku a nelze je v žádném případě vztahovat k datu, k němuž se listina hlásí. Falza byla sice většinou sestavována na podkladě dřívějších záznamů následně interpolovaných do textu falza, takže *obsahově* patrně odpovídají situaci doby, do níž se hlásí [ŠMLAUER 1960a, 24–25; 1963, 32–35; KRZEMIENSKA–TŘESTÍK 645]. Především při studiu grafiky a hláskosloví nelze ale spolehlivě určit, do jaké míry falza a kopie odrážejí mladší písařský úzus nebo opisovačské chyby, a informace jimi zprostředkované mohou být zavádějící. Např. grafika dokladu MJ *Milhošť* k roku 1214 *de Milozst* signalizuje provedení disimilační změny šč → šř (*Milhošť* ← *Milhošč*). Ta však probíhala až od 14. století [LAMPRECHT – ŠLOSAR – BAUER 125]; doklad skutečně odráží stav mladší, protože listina je falzum ze 14. století.¹⁹

Při slovtvorné analýze nepředstavuje eventuální mladší grafický úzus taková rizika jako při studiu hláskosloví nebo grafiky, a proto lze doklady z mladších falz a kopií do určité míry zohlednit. Nestavíme je zcela mimo pozornost, uvádíme je a při citování je označujeme grafickým znakem pro vykřičník (!).

Z celkového počtu vy excerpovaných oikonym jsou kromě většiny dokladů z falz a kopií mladších než ze 13. století vyloučena:

- a) MJ předslovanského substrátu, např. *Doksy*;

¹⁷ K bohemikům více viz pozn. 3.

¹⁸ Tj. území dnešních Čech, Moravy a české části Slezska. Nezahrnujeme MJ např. z lužickosrbského území (dnes v Německu), které bylo jistou dobu součástí českého království (proto jsou v CDB listiny vztahující se k němu). Jména z tohoto území zachovávají ve zkoumaném období původní slovanskou podobu, jejich dnešní tvar je výsledkem německé adaptace: např. doklad *Mislesouici*, dn. MJ *Muschelwitz* (Sasko), svědčí o tom, že původní MJ bylo slovanské – *Myslešovici*.

¹⁹ V některých onomastických pracích není důsledně dodržováno citování kompletních údajů k listinám, např. PROBEHEFT. To by mělo zahrnovat nejen rok, do něhož se listina hlásí, ale také poznámku, zda jde o pozdější falzum nebo kopii.

- b) MJ nejasná, např. *Příštpo*, *Osoblaha*, nebo MJ s nejasným fundujícím základem, např. *Křimice* z OJ **Křim(a)* nejasného původu, *Týřov* z OJ *Týř nejasného původu;
- c) doklady anoikonymické, které byly později (mimo zkoumané období) přeneseny na pojmenování obydlené lokality (transonymizace *anoikononymum* → *oikononymum*; k nim stručně viz s. 38–40);²⁰
- d) MJ německého původu a ta, jejichž česká podoba vznikla adaptací původního německého jména do češtiny, např. *Wintherberc* (k roku 1264), dn. *Vimperk*; *Rinthof* (k roku 1250), zaniklá obec u Plas;
- e) MJ jiného původu než německého, která vznikla přjetím a následnou adaptací cizího jména: např. *Benatk* (k roku 1259), dn. *Benátky* u Havlíčkova Brodu; *Werona* (k roku 1266), dn. *Beroun*;
- f) latinská, např. *Lapis* (k roku 1256), dn. *Kámen*; *Curia* (k roku 1270), dn. *Dvůr Králové nad Labem*; *Longa villa* (k roku 1256), dn. *Dlouhá Ves*;
- g) MJ smíšená, hybridní,²¹ např. *Hudkendorf*, dn. *Hynčína*, tj. slovanské OJ (*Hudek*) + německé apelativum (*Dorf*) [EICHLER-SCHULTHEIS 27]. Do hybridních MJ se řadí i MJ typu cizí antroponymum + slovanský sufix, např. *Heřmanice* [STISO 57]. Tato MJ do analýzy zahrnujeme, protože na jejich vzniku se podílely prostředky vlastní českému slovtvornému systému;
- h) MJ ve tvaru syntagmatu adjektivum + substantivum; těm se detailně věnuje naše studie ČORNEJOVÁ 2006b.

Německé doklady vyřazujeme proto, že by jejich zkoumání vedlo k poznání slovtvorných zákonitostí němčiny, popř. mechanismů adaptace německých jmen do češtiny. To však není naším cílem. Latinské podoby jmen představují jinojazyčné paralely existujících českých MJ, nejčastěji těch, která vznikla onymizací apelativa, např. *Hora* ← *hora*. Existence dokladů typu *Lapis*, *Longa villa* apod. souvisí s aktem sestavování listiny a byla patrně omezena pouze na administrativní sféru: pro pisatele listin, znalé češtiny i latiny, byla apelativní toponyma průhledná, srozumitelná [ŠMILAUER 1963, 65]. Překládání podobných MJ je jev častý zvláště v listinách pocházejících z 13. století [ČORNEJOVÁ 2006b].

Pro účely analýzy je každé MJ započítáno jako jedna lexikální jednotka, bez ohledu na počet dokladů a na počet objektů, které pojmenovává. Z dostupných dokladů vybíráme nejstarší, popř. ten,

20 Anoikonymické doklady zahrnujeme do analýzy pouze ve výjimečných případech, např. *Řešetáře* (2.15).

21 V české onomastické terminologii pro tato jména dosud neexistuje ustálený pojem [ŠRÁMEK 1965, 390]. V německé terminologii jim odpovídá termín *Mischnamen*.

který zachycuje nejstarší podobu oikonyma. Frekvenci konkrétních jmen v práci nezohledňujeme. Z celkového počtu excerpt jsme po vyloučení výše uvedených skupin získali okolo 1800 dokladů, která podrobujeme další analýze.

Celkový počet vyexcerpovaných dokladů je více než 3100, avšak počet pojmenovaných lokalit je vyšší: např. obcí pojmenovaných *Popovice* je v našem materiálu 10. Uvedené číslo rovněž nelze ztotožňovat s celkovým počtem osad existujících ve 13. století – ten byl zcela jistě vyšší. Listinný materiál zaznamenává pouze osady, které měnily majitele (nejčastěji jde o donace církevním institucím) nebo byly předmětem jiného právního aktu vyžadujícího zlistinění. Soustavný popis českých zemí až do 14. století neexistoval [viz též ŠMILAUER 1960a, 24].

1.4.3 Lokalizace, pomůcky

Důležitou součástí editorské práce s listinami jsou lokalizace, tj. ztotožnění neboli identifikace toponymických dokladů se sídelními jednotkami existujícími či zaniklými [ŠMILAUER 1963, 29, 31n]. V této souvislosti je nutné upozornit na fakt, že mnohé z údajů editora prvních dvou svazků CDB, G. FRIEDRICH, týkající se právě lokalizací, byly pozdějšími výzkumy zpochybněny nebo opraveny. Při lokalizacích je tedy vhodné pracovat i s mladší a přesnější literaturou. Pro doplňující informace využíváme především dvě obsáhlá díla české oikonymie, slovníky A. PROFOUSE (dále Pf) pro toponymii Čech a L. HOSÁKA–R. ŠRÁMKA (dále HŠ) pro toponymii Moravy a Slezska, s nimiž jsou všechny excerpované doklady konfrontovány.

Obě díla vycházejí při citování nejstarších dokladů oikonym také z edice CDB, ale pouze z těch svazků, které byly v dané době dostupné: u Pf jsou to svazky I. a II., u HŠ svazky I.–IV. Mladší doklady čerpají autoři z jiných edic, např. ze zmíněných Regest nebo CDM. Jejich výhodou je větší časové rozpětí zpracovaného listinného materiálu než v CDB (sedmý díl Regest končí rokem 1363). CDB a Regesta se tak v určitém časovém období obsahově překrývají, tj. zpracovávají stejný materiál, avšak z rozdílných způsobů čtení listin a následného editorského zpracování vyplývají drobné rozdíly, především v grafice dokladů a v odlišné dataci některých listin. V naší práci se přidržíme údajů edice CDB.²²

Pod jednotlivými hesly uvádějí oba zmiňované toponymické slovníky doklady MJ od nejstarších zmínek až do dnešní doby a nastiňují jejich vývoj. To je velmi užitečné jednak pro sledování vývoje konkrétního MJ, jednak pro zkoumání vývoje toponymických typů. Těchto témat se naše práce dotýká jen okrajově, protože vzhledem

---

22 Rozdílné čtení oikonymických dokladů může mít důsledky pro jejich lokalizaci, viz ŠMILAUER 1968b, 635.

k chronologickému rámci jsou oikonyma jedné lokality doložena většinou malým počtem dokladů, nejčastěji jedním nebo dvěma.

Ze slovníků čerpáme především pasáže věnované výkladům jmen, jejich významu a původu. V této souvislosti je potřeba zmínit řadu námitek k výkladům Pf, publikovaných už v době vycházení jeho díla. Poukazovaly nejčastěji na mnohdy mechanické odvozování oikonym od jmen osob [tak např. SPAL 1958a, 95; 1961, 302; SVOBODA 1964, 25] a přispěly tak k revizi mnoha etymologií [podobně V. ŠMILAUER a J. SVOBODA v Pf V]. Slovník HŠ nabízí fundovanější a pronikavější vhled do oikonymického systému, a proto jej využíváme i pro výklad MJ na území Čech, zvláště uvádí-li informace o konkrétním oikonymickém typu a jeho jazykových i jiných specifikách: např. u hesla *Lutonina* nastiňuje vznik MJ na *-ina* z původního dvouslovného spojení **Lutonina ves/lhota* [HŠ I, 569]. Výhodou HŠ je i to, že zpracovává oikonyma, která v edicích nejsou lokalizována, nebo u kterých nelze provést rekonstrukci, a pokouší se o jejich výklad nebo koriguje lokalizace editorů. Podobným dokladům se Pf vyhýbá. Novější výklady některých MJ nabízí i populárně zaměřená publikace autorů I. LUTTERERA a R. ŠRÁMKA *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* z r. 2004.

Např. doklad *Obucherí*, který editor CDB přiřazuje k obci *Velký Ořechov* u Brna, uvádí HŠ jako samostatné heslo s poznámkou, že jde patrně o zaniklou obec v okolí Brna, a rekonstruuje jeho původní podobu jako **Ovčáry* [HŠ II, 157]. Doklad *Pregnici*, editory nelokalizován ani netranskribován, odvozuje od OJ **Přehoří, Přěgoří* [HŠ II, 304].

K dílu Pf byla publikována řada doplnění, např. v periodících ZMK (OZ, AO) [BOHÁČ 1989, 1990, 1991–1992] nebo Historická geografie. Zpřesňující lokalizace a výklady jmen se objevují také v regionálně zaměřených publikacích [např. VELÍMSKÝ 1998]. Významný podíl na revizi Profousových výkladů má rovněž J. MALENINSKÁ, jejíž fundované studie nabízejí alternativní (deapelativní) výklady mnoha MJ [1991–1992; 1995; 1997a; 1997b; 1998; 2000; 2001; 2008]. Cenné údaje čerpáme také z etymologicky a komparatisticky zaměřených studií, na nichž se podílel V. BLAŽEK [VONDROVÁ – KLAIN – BLAŽEK, VONDROVÁ – BLAŽEK, BLAŽEK – KLAIN].

Není v možnostech ani silách jednoho badatele zpracovat kompletní toponymii území v rozsahu Čech, Moravy a české části Slezska včetně stránky jazykové, historické a geografické. Podobný úkol by vyžadoval spolupráci badatelů různého zaměření a mnoho let výzkumu. Studie založená na detailním zpracování pramenů včetně např. kartografického materiálu a dostupných archivních pramenů je možná pouze tehdy, zvolíme-li pro své zkoumání omezený geografický prostor.²³

23 Tento postup zvolili např. autoři publikace *Neviditelní svědkové minulosti* J. DAVID a P. ROUS [2006], v níž analyzují anoikonyma a oikonyma na Vysočině.

1.5 Jazyková stránka

1.5.1 Rekonstrukce

1.5.1.1

Pro úspěšnou lokalizaci oikonyma je nutná správná rekonstrukce jeho původní podoby. Rekonstrukcí zde – v návaznosti na J. PLESKALOVOU – rozumíme zachycení jména v době jeho záznamu [PLESKALOVÁ 1995, 205], přičemž zohledňujeme stav hláskosloví nejstaršího období vývoje češtiny, jak jej nastínil A. LAMPRECHT [LAMPRECHT – ŠLOSAR – BAUER], popř. M. KOMÁREK [1962², 1982]. Na antroponymický materiál jej aplikovala J. PLESKALOVÁ, která se také detailně věnovala úskalím rekonstrukce bohemik [1995; 1998, 12–16]. Více v 1.5.4.

V onomastice nabývá pojem „rekonstrukce“ i poněkud jiného významu: onomastickou rekonstrukcí se rozumí „... pohled zpět, tj. snaha o stanovení nejstarší možné podoby jména. Cílem je rekonstrukce původní formy i významu jména.“ [ŠRÁMEK 1999b, 92]. Ze specifických podmínek německo-slovanského sídelního kontaktu vychází pojetí rekonstrukce v pracích německých badatelů zabývajících se slovanskými (lužickosrbskými, polabskými) toponymy na území dnešního Německa. Rekonstrukcí rozumí nalezení původní slovanské podoby jména, původního lexému a jeho hláskové podoby, ukryté pod dnešní poněmčenou podobou toponyma. Např. historické doklady MJ *Meuselwitz* umožňují rekonstrukci původní slovanské podoby **Myslibuž (-bož)* [EICHLER – SCHULTHEIS 25]. Širší význam má potom v pojetí německých badatelů tzv. „rekurz“ (Rekursion), zahrnující rekonstrukci s ohledem na zákonitosti propriální sféry [EICHLER 1988; ŠRÁMEK 1999b, 95].

1.5.1.2

Samotná rekonstrukce pro lokalizaci MJ vždy nestačí. V některých případech je nutné smířit se s faktem, že doklad – třebaže slootovorně analyzovatelný – nelze ztotožnit s žádným sídelním objektem. Taková jména do naší práce zahrnujeme, protože lze zkoumat jejich slootovornou strukturu a neúspěšná lokalizace nikterak nebrání jejich jazykovému rozboru. Pomíjíme pouze ta MJ, která nelze spolehlivě rekonstruovat.

Např. z dokladů *Vcrigouic*, *Ucrigouic*, *Vcrigowic* lze úspěšně rekonstruovat tvar *Křgovicí* (zápisy jej zachycují v předložkovém pádě), třebaže Pf tyto doklady u hesla *Krhovice*, k němuž jsou přiřaditelné, neuvádí. Podobně z dokladu *Resetarih* lze soudit na nominativ *Řešetáři*, a i když podobné MJ v dnešní české oikonymii neexistuje, je možné je spojit se stč. apel. *řešeto*, popř. *řešetář*.

Rekonstrukci oikonym může usnadnit výrazný topoformant, např. *-in*, *-óv* nebo *-(ov)ici*, zvláště víme-li, že v nejstarší době byla tato MJ – až na výjimky – tvořena z osobních jmen. Naproti tomu např. MJ utvořená sufixem **-jb* (2.14.10–14) obsahují větší množství nejasných jmen, protože slootovorný formant není zcela zřetelný.

1.5.2 Hláskosloví

1.5.2.1

Bohemika z období 10.–13. století představují jazykový materiál, který poskytuje jedinečné informace o podobě češtiny v nejstarším období jejího vývoje [PLESKALOVÁ 1999, 167]. Uvedené časové rozmezí charakterizuje řada pro vývoj češtiny zásadních hláskových změn a bohemikální materiál je svědectvím o jejich postupném pronikání do jazyka.

Systematicky se vybraným hláskoslovným jevům na materiálu MJ z CDB věnoval v několika studiích F. BERGMANN. Jeho pečlivá analýza je velmi přínosná, přestože jisté omezení představuje materiál pouze z prvních dvou svazků edice – jen ty měl totiž ve své době k dispozici [1921, 1923, 1924]. Jedinečnost bohemikálního materiálu vnímají i historické gramatiky češtiny a při výkladu hláskosloví (a tvarosloví) češtiny citují řadu příkladů oikonymických (např. J. GEBAUER, F. TRÁVNÍČEK, LAMPRECHT – ŠLOSAR – BAUER a další).

1.5.2.2

Důkladná analýza hláskosloví předloženého materiálu není naším cílem, věnujeme se jí na jiných místech.²⁴ Alespoň zběžně se však zmíníme, které hláskoslovné jevy shromážděný materiál charakterizují (k transkripci viz 1.5.4):

- probíhající vznik $h \leftarrow g$: *Gobšovici* (1233) i *Hobšovici* (falzum z 13. stol. k 1185), dn. *Hobšovice*
- probíhající přehláska $\acute{a} \rightarrow \acute{e}$: *Dobřatín* (1131) i *Dobřetín* (1174/78), dn. *Dobřetín*
- probíhající vznik $\check{r} \leftarrow \acute{r}$ asibilací: doklad *Psibutiz* (1262) MJ *Přebudici*, snad dn. *Třebutičky*; doklad *Przizaho* (1278), dn. *Přisahov*
- přítomnost vokálu $\acute{u}$ v pozici po měkkém konsonantu (později přehlasovaného $\rightarrow \check{i}$): *Lutohoř* (1190), dn. *Litohoř*; *Žuželici* (falzum z 12. stol. k 1046), dn. *Žiželice*
- ojedinělé provedení přehlásky $\acute{o} \rightarrow \acute{e}$, zvláště u MJ na *-ovici*: *Budivojěvici* (1268), dn. *České Budějovice*; *Beneševici* (falzum z 13. stol. k 1115), dn. *Benešov*
- ojedinělé protetické hlásky před vokály: *Hunčice* (1237) i *Unčice* (1197) z OJ *Uněk*, *Uňka*, dn. *Hunčice*
- přítomnost konsonantické skupiny $šč$ (později disimilací změněné $\rightarrow šť$): *Rošcín* (1250), dn. *Roštín*; *Přěščice* (1238), dn. *Přeštice*
- výsledky tzv. staročeského stahování:²⁵ *Búňovici* (1160) $\leftarrow$ *Bohuňovici*, dn. *Bohuňovice*; časté je u MJ utvořených z OJ

24 Např. ČORNEJOVÁ 2007c, 2008b.

25 Ke změně též JÍHLAVEC 1972.

s formantem *-ěj/-ej*: *Želejov* (falzum z 13. stol. k 1210) i *Žělév* (1178) a *Žělóv* (1210), dn. *Želiv*

- vkládání hlásek: *Ostlov* (1226) místo *Oslov*, dn. *Oslov*; *Platčici* (falzum z 12. stol. k 1073) místo *Plačici*, dn. *Plačice*; *Špičky* (1169), dn. *Špičky*
- ojediněle se vyskytuje odsouvání počátečního *S*- před *-tř-*: *Třěšovici* místo *Střěšovici*, dn. *Střešovice*; může být způsobeno mylnou dekompozicí (předložka + MJ)²⁶

Grafika svědčí o existenci průvodních vokálů u slabikotvorných likvid, např. *Dirsouicih* (*Držovicích*), dn. *Držovice*; *Smersicih* (*Smyžicích*), dn. *Smržice*; *Wulcowiz* (*Vlkovicí*), dn. *Vlkovice*. Slabika *lu* za původní tvrdé slabikotvorné *l* je doložena ojediněle (*Klučov* ← *Klčov*, *Tlučná* ← *Tlčná*), podobně jako hlásková skupina *čer/žer* za původní *čř/žř* + konsonant: *Černovici*, *Čermánkovici*.²⁷

1.5.3 Grafika

Pro záznam českých slov byl ve zkoumané době užíván graficky mnohoznačný *jednoduchý* (primitivní) pravopis, do něhož postupně pronikají první spřežky. Nejstarší spřežky jsou doloženy už v polovině 11. století právě u bohemik v latinských listinách [PLESKALOVÁ 1999, ČORNEJOVÁ 2005]. Pravopis diplomatických dokumentů byl do značné míry ovlivňován písařskou tradicí skriptoria a osobou písaře – jeho věkem a jazykovými znalostmi. Liší se také záznam (zvláště sykavek) ve falzech a originálních listinách.

Grafika propriálních bohemik je v literatuře poměrně dobře zpracovaná. Už na konci 19. století se jí věnoval v monografii J. GEBAUER [1871]; z novější doby pochází několik studií J. PLESKALOVÉ [1995, 1998, 1999, 2004b, 2008] zaměřených na grafiku antroponymických bohemik. Vybrané jevy z grafiky nejstarších oikonymických bohemik zpracovala M. ČORNEJOVÁ [2005]. Zajímavé práce k tomuto tématu existují v německé toponomastice, tematicky však překračují rámec tohoto odstavce i naší práce (např. K. HENGST, E. EICHLER, D. P. BLOK).

1.5.4 Transkripce

Při transkripci dokladů se opíráme o nastíněná specifika grafiky a hláskosloví nejstaršího období češtiny. V zásadě se přidržíme úzu Staročeského slovníku, shrnutého v jeho úvodním svazku [1968, 46–47], v některých případech se ale naše transkripce odlišuje: slabikotvorné likvidy nepřepisujeme s opěrným vokálem, ale užíváme pro ně znaky *l* a *ɣ*. Staročeský slovník opěrný vokál zachovává, přičemž jeho grafickou podobu a pozici sjednocuje na grafém

26 K dekompozici u MJ viz též ŠMILAUER 1963, 99–100.

27 Vývoji slabikotvorných likvid v bohemikálních oikonymech se detailně věnuje studie ČORNEJOVÁ 2005.

i před likvidou. To, dle našeho názoru, poněkud zkresluje problematiku vývoje slabikotvorných likvid (viz také pozn. 27).

Nově vznikající foném *h* přepisujeme pouze tehdy, je-li zachycen grafémem *h*. Nicméně je v takových případech potřeba vzít v úvahu fakt, že jak grafém *h*, tak i *g* mohly označovat rovněž mezistupeň, zadopatrovou hlásku γ [LAMPRECHT – ŠLOSAR – BAUER 83]. Při přepisu nově vzniklého *ř* se rovněž řídíme grafikou dokladů: je-li *ř* zapsáno spřežkou, přepisujeme je jako *ř*, je-li pro ně užito grafému *r*, který nedovoluje rozlišit *ř* a *ř*, ponecháváme v přepisu původní *ř*. Další zásady transkripce jsou uvedeny u některých typů MJ (např. 2.18.6, 2.14.13).

Při derivaci MJ dochází někdy ke změnám kvantity ve fundujícím základu: např. základem MJ *Kralici*, *Kralovici* (dn. *Kralice*, *Kralovice*) je apelativum *král*; MJ *Lip'ané* je odvozeno z apel. *lípa*. Vzhledem k tomu, že kvantita bývá v jednoduchém pravopisu značena výjimečně, vodítkem pro její rekonstrukci může být téměř výlučně novočeská podoba MJ. Ani toto kritérium však není příliš spolehlivé, protože během vývoje oikonym docházelo k četným změnám kvantity.

Na tomto místě bychom rádi poznamenali, že rekonstrukce podoby jmen se snaží přiblížit ideálnímu stavu, který je sice teoreticky popsán, avšak v konkrétních případech docházelo velmi často k nejrůznějším vyrovnáváním vlivem ostatních pádů nebo formací stejné slovotvorné struktury, popř. k rušení výsledků některých hláskových změn: např. základem MJ *Mařatice* (dn. *Mařatice*) je OJ *Mařata. Nejstarší doklad jména k roku 1220 svědčí o neprovedené přehlásce *ʼa* → *ě*, v dokladech z konce 20. let přehláska proniká (*Mařetici*), avšak už v polovině 13. století je opět odstraněna – stejně jako v dnešní podobě MJ. Podobně je přehláska odstraňována v dokladech typu *Vysočěné*, *Záhořěné*, dn. *Vysočany*, *Záhořany*.

1.5.5 Morfologie

1.5.5.1

Oikonyma jsou v latinských listinách většinou uváděna ve formě **nepřímých pádů**, v genitivu nebo častěji v lokálu. Odráží to jejich fungování v komunikaci, v kontextu, který je však v listinách zachycen zřídka. Genitivní a lokálové tvary představují nejčastěji užívané pády oikonym, neboť odpovídají na otázky směru a původu („do“, „z“) nebo lokalizace („kde“). Pro existenci nominativu jakožto „oficiální“ podoby neexistovala společenská ani úřední potřeba a její převahu v mladších záznamech podnítil až novověký rozvoj administrativy [ŠMILAUER 1963, 102].

Pro naše účely je vhodné uvádět jména v nominativu, proto – není-li doklad v nominativu – jej rekonstruuje s oporou ve zna-

losti staročeského deklinačního systému a slovtvorby. Ve většině případů to nečiní potíže: např. doklad *Divociech*, zapsaný *Diuoceph*, signalizuje nominativ *Divoci*, dn. *Divoky*. Ne vždy však lze nominativ z dokladu odvodit jednoznačně, např. ze zápisu *Blathniche* nelze určit, zda jde o lokál MJ **Blatník* (m.), tedy (*v*) *Blatnicě*, nebo o nominativ **Blatnicě* (f.), ten z pův. **Blatnica* s provedenou přehláskou *´a* → *ě*. V takových případech mohou pomoci mladší doklady, které zde svědčí o tvaru *Blatnicě* (f.). Podobným nejasnostem věnujeme prostor u jednotlivých typů jmen.

1.5.5.2

Doklady v lokálu reprezentují většinou tvary **bezpředložkového lokálu**, např. *Boleradicích*. U MJ na *-(ov)´ané* (tzv. obyvatelských) se setkáváme s archaickým bezpředložkovým lokálem na *-as*, např. *Sazas* ‚v Sazanech‘ (dn. MJ *Sazany*), *Lužas* ‚v Lužanech‘ (dn. MJ *Lužany*). Jde o vývojově náležitý tvar lokálu plurálu substantiv konsonantické deklinace, k nimž MJ na *-(ov)´ané* patřila. Zakončení *-as* převažuje v dokladech těchto MJ v listinách do poloviny 12. století, v mladší době jej zachovávají ta, u nichž se objevuje už ve starších dokladech. V. ŠMLAUER uvádí, že zmíněná koncovka ztratila životnost koncem poloviny 11. století, ale tam, kde byla vžitá, tj. u MJ vzniklých před tímto datem, se jí užívalo ještě dlouho po jejím zániku [1963, 102; 1964, 300]. Příklání se k tomu, že výskyt tzv. sigmatického lokálu souvisí se stářím osady: MJ s doloženým lokálem na *-as* jsou soustředěna na nejstarším sídelním území Čech, jak zobrazuje jedna z map v ŠMA [mapa 200] a rovněž mapa 3 v příloze na konci této práce. Historické gramatiky češtiny [např. TRÁVNÍČEK 1935, 302; PLESKALOVÁ 2001b, 58] uvádí, že tyto podoby žily na českém území až do 14. století a jako archaismy dokonce až do 16. století, především v latinských listinách.

Problematicke starého konsonantického lokálu na *-as* v nejstarších českých MJ na *-(ov)´ané* jsou věnovány studie ČORNEJOVÁ 2006a a 2007b, kde je uvedena také další literatura.

1.5.5.3

Tvaroslovným rysem, který ovlivnil výslednou podobu mnoha dnešních typů MJ, je přejetí tvaru původního **akuzativu plurálu** do **nominativu plurálu** (*Milotici* → *Milotice*). Historické gramatiky češtiny vysvětlují nahrazení původního nominativu plurálu, společného původně životným i neživotným maskulinům, snahou jazykového systému o rovnováhu. Po změnách v paradigmatu životných maskulin (genitiv–akuzativ singuláru) byl u neživotných maskulin nahrazen původní nominativ plurálu, dosud shodný s životnými, tvarem akuzativu [LAMPRECHT – ŠLOSAR – BAUER 135–136]. Uvedený

postup bývá někdy označován jako konverze, protože dochází ke změně tvaroslovné charakteristiky základového slova [FIEDLEROVÁ 1975, 273].

Tento pohyb v paradigmatu postihl jak apelativa, tak propria; zatímco v apelativní slovtvorbě je kladen až do přelomu 16. a 17. století, v oikonymii k němu došlo mnohem dříve: E. EICHLER uvádí 13.–14. století, s počátky kolem roku 1250 [1962, 362]. Je tedy zřejmé, že MJ představují velmi významný materiál poskytující informace o vývoji morfologického systému češtiny v rané době.

Mezi uvedenou změnou v apelativním a oikonymickém lexiku je jeden podstatný rozdíl: u typů MJ, která původně pojmenovávala **skupinu obyvatel** (např. jména na *-(ov)ici*, *-(ov)ané*, tzv. služebná jména atd.), formální změna patrně bezprostředně souvisí se změnou významovou. Jakmile začalo být propriální označení obyvatel metonymicky přenášeno i na prostor, kde takto označení obyvatelé bydlí, a jméno tak přestoupilo do kategorie jmen neživotných, začala se odehrávat i změna jazyková [ROSPOND 1989, 179]. Uvádí se navíc, že dokončení tohoto procesu signalizuje zároveň postupný konec produktivity některých typů tvoření MJ, např. *-(ov)ici*; viz 2.19.1.2.

V onomastické literatuře bývá opomíjena závažná skutečnost, a sice že k přejetí tvaru akuzativu do nominativu docházelo i u MJ, která jsou od původu plurály apelativ (neživotných maskulin), např. *Prosmky* ← **Prosmyci*. U nich však k žádnému metonymickému přenesení nedošlo, protože tato jména pojmenovávala místo už primárně. Kvůli mizivému počtu podobných dokladů a nepřesné grafice, popř. nepřímým pádům MJ v listinách, není možné v našem materiálu proces u těchto MJ postihnout.

1.5.5.4

Konverzní změnu akuzativu–nominativu nelze především díky grafice nerozlišující *i/y* sledovat u všech jmen: např. z dokladu *Nezli* (dn. *Nezly*) nemůžeme určit, zda jde o nominativ *Nezli*, nebo o nový akuzativ *Nezly*. Vodítkem může být neprovedená palatalizace před novým akuzativním *-y*: např. zápis *Sluhi* svědčí o provedení změny (předpokládané původní **Sluzi*).

V následujícím odstavci uvádíme jednotlivé typy jmen s nejstaršími doklady změny – umožňuje-li toto materiál. Omezujeme se pouze na spolehlivé originální listiny. MJ uvádíme pod názvy vžitými v toponomastických klasifikacích:

- a) Jména tzv. patronymická utvořená sufixem *-(ov)ici*: doklad změny se objevuje už k 1 160 *Nedamiřice*, zaniklé *Nedaměřice/Nedamiřice*. Pokud vyloučíme chybu editorů – ostatní MJ na *-(ov)ici* v této listině mají totiž důsledně původní *-i*, jde o skutečně nejstarší svědectví změny. O něco mladší jsou doklady

z listiny 1197, v níž mají nové *-(ov)ice* všechna MJ tohoto typu: *Unčice, Krukanice* atd. Dokladů přibývá v prvních desetiletích 13. století.

- b) Tzv. etnická jména (obyvatelská) utvořená sufixem *-(ov)ané*: u tohoto typu lze změnu sledovat obtížně vzhledem k převažujícímu zakončení *-an* (s výjimkou období do poloviny 12. století, kdy převažuje *-as*). Nejstarší tvar s *-(ov)any* dokládá originální listina 1142/48, celkově je v našem materiálu doloženo devět případů, z toho pouze čtyři z originálů.
- c) Tzv. služební jména, např. *Psáře, Dušníky*, poskytují spolehlivý doklad až 1273 *Dusnik*, doklad *Psare* ve falzu 1045 odráží patrně stav 13. století, kdy listina vznikla. Jde o řídce zastoupený oikonymický typ a časté nepřímé pády MJ zabraňují přesnější dataci změny.
- d) Jména ve tvaru plurálu VJ (*Divoky*) dokládají změnu až ve 30. letech 13. století. Podobně jako u předchozího typu zabraňuje malý počet dokladů a časté nepřímé pády MJ přesnější dataci změny.

Ke změně docházelo pouze u MJ substantivních, neprobíhala u posesiv (MJ na *-óv, -in, *-jb*), adjektivních MJ (např. *Dubá, Hlavnó*) apod. Nejlépe lze sledovat přejetí na bohatém materiálu MJ se sufixem *-(ov)ici*.²⁸

1.5.6 Změny toponymických typů

Ve vývoji toponym docházelo k častým změnám toponymického typu, neboli ke změně topoformantu: *Prostějovici* → *Prostějov*. Některé z nich mohou souviset s mimojazykovými skutečnostmi, např. *-(ov)ici* (pl.) → *-ov* může signalizovat vzrůst společenského významu lokality [LUTTERER 1971, 10]. Často jde o příklonění k produktivnějšímu typu *-(ov)* nebo vliv jmen okolních osad.

Rozsah a zaměření naší práce, jímž je průřez tvoření MJ v určitém období, neumožňuje hlubší vhled do této problematiky. Při analýze je pro zařazení MJ do slovtvorného typu rozhodující formant v nejstarších dokladech. Je-li doloženo už v nejstarší době kolísání dvou podob MJ, např. *Hostóv–Hostúň*, uvádíme tuto skutečnost v poznámce, popř. se přikláníme k převažující variantě.

---

28 Doklady z ostatních slovanských jazyků uvádí S. ROSPOND [1989, 179].

1.5.7 Lexikální obsah oikonym: apelativní a antroponymická báze

1.5.7.1

Při analýze nejstarších českých MJ se opíráme o lexikografická díla zpracovávající staročeskou slovní zásobu. Vedle stručného *Malého staročeského slovníku* [BĚLIČ – KAMIŠ – KUČERA 1978] je to zvláště *Slovník staročeský* J. GEBAUERA [1970] a na něj navazující *Staročeský slovník*, jehož čtvrtý díl je doveden k heslům s náslovím *při-*. V elektronické verzi je dostupné webové hnízdo staročeských slovníků, *Vokabulář webový*. Pro starší období využíváme etymologické slovníky češtiny autorů J. HOLUBA a F. KOPEČNÉHO a slovník V. MACHKA. Ačkoli těžištěm zpracování citovaných děl je apelativní slovní zásoba, staročeský slovník zachycuje výběrově i propria, a to i tehdy, není-li ve staročeské slovní zásobě doloženo fundující apellativum. Takový doklad je vždy zřetelně označen, stejně jako případné rekonstrukce apellativ z proprií.

Pro slovanskou toponomastiku mají zásadní význam díla V. ŠMILAUERA *Soustava českých místních jmen* (dále jen SOUSTAVA) a *Příručka slovanské toponomastiky* s repertoárem lexikálních základů (etymonů) toponym.

1.5.7.2

Je všeobecně známou skutečností, že pro tvoření místních jmen mají zásadní význam **osobní jména** (dále OJ). Představují nejčastější odvozovací základ především MJ s topoformanty *-(ov)ici*, *-ív*, *-in* a **-jъ*. Studium MJ proto nutně musí reagovat na poznatky v oblasti antroponymie. Velký posun v poznacích o staročeském antroponymickém systému umožnil popis tvoření staročeských osobních jmen, který na materiálu bohemik (11.–13. století) podala J. PLESKALOVÁ. Zaplnila tak dosud nezpracované období, protože stěžejní dílo české historické antroponymie z pera J. SVOBODY vychází z materiálu 14. a 15. století. Obě díla představují materiálovou bázi, z níž čerpáme údaje o antroponymech; popis J. PLESKALOVÉ obsahující i teoretické principy tvoření umožňuje předpokládat rovněž existenci jmen nedoložených [PLESKALOVÁ 1998, 7].

Ze skutečnosti, že MJ jsou často utvořena z OJ, plynou pokusy o doplňování repertoáru staročeských antroponym rekonstruováním OJ z MJ. Tyto postupy samy o sobě mohou být pro onomastiku velkým přínosem, je však nutné respektovat při nich hláskové a slovo-otvorné zákonitosti tvoření nejstarších českých OJ a MJ a získaná OJ zřetelně označit jako rekonstruovaná.

Tyto zásady byly zvláště ve starší době porušovány: např. mnoho rekonstruovaných OJ uváděných A. PROFOUSEM je dnes odmítáno. Nevěrohodné Profousovy výklady

některých MJ vedly mnohé badatele k požadavku na „odantroponymizování“ oikonymie. V tomto smyslu vyznívají např. kritické poznámky S. ROSPONDA [1983, 31]. Na zmíněný rys Profousovy práce reagovaly už recenze vycházející v době vycházení díla, obecně se o těchto nedostatcích ví a každý badatel zabývající se MJ na ně dříve či později narazí [recenze J. SPÁLA, rovněž V. ŠMILAUER v PF V, 523–524]. Dlouho však trvalo, než bylo možno jeho „nelingvistické“ postupy, jak bývají často označovány, korigovat správným směrem. Děje se tak postupně s oporou v dílech J. SVOBODY, V. ŠMILAUERA, J. PLESKALOVÉ, R. ŠRÁMKA, J. MALENÍNSKÉ a dalších badatelů.

V naší práci se při uvádění fundujících antroponymů přidržujeme výše uvedených zásad a nedoložená, popř. rekonstruovaná OJ, a rovněž ta, která takto značí J. SVOBODA, uvádíme s hvězdičkou (*). Stejně označujeme OJ, která jsou rekonstruovaná z MJ jiných slovanských jazyků.

Např. základem MJ *Lelów* je – jak uvádí PF [II, 501] – v české antroponymii nedoložené OJ *Lela. Je doložené v polské toponymii a jeho paralelu patrně představuje ruské apelativum *lela* ‚teta‘. V návaznosti na PF uvádí toto OJ J. SVOBODA rovněž s * v kategorii OJ z pojmenování osob podle rodinných vztahů [SVOBODA 1964, 49].

1.5.7.3

Naše slovtvorná analýza spočívá v odkrytí slovtvorné struktury MJ, tj. určení formantu a fundujícího základu. Jako odvozo-
vací báze slouží jak apelativa, tak i propria, zvláště antroponyma. Jednou z největších překážek při určování původní motivace MJ je častý postup tvoření OJ onymizací apelativ (OJ *Rak* ← apel. *rak*). Před jeho důsledky je postaven i badatel zabývající se oikonymy: v řadě případů není možné jednoznačně určit, zda bylo MJ (např. *Rakov*) utvořeno z apelativa (*rak*), nebo z propria (OJ *Rak*).²⁹

Na různou motivaci OJ lze poukázat také na příkladu OJ *Host*: OJ mohlo vzniknout jednak krácením OJ s komponentem *Host*/-*host*, nebo onymizací apel. *host*. V mnoha případech tvar fundujícího antroponyma nelze rekonstruovat zcela přesně a jeho podoba je pouze orientační: např. OJ utvořená formanty s hláskou *ch*, *š* a *k*, *č*, kdy veláry *ch*, *k* v pozici před předním vokálem podléhají palatalizaci: např. MJ *Unčín* je bezpečně odvozeno z OJ, jehož základem je *Un(ě)*-, avšak zda šlo o OJ *Unka*, nebo *Unča*, rozhodnout nelze; MJ *Třebušici* může být odvozeno z OJ *Třebuš*, nebo *Třebuch*. V podobných případech se snažíme upozornit na veškeré možné motivace. Více k uvádění fundujících antroponymů viz 2.14.4.

²⁹ O zmíněných nesnázích při výkladu MJ přehledně pojednává R. ŠRÁMEK ve své stati *K metodice výkladu vlastních jmen, zvláště místních* [1998]. Problematice vztahu OJ a MJ je věnován celý 4. svazek sborníku z mezinárodního onomastického kongresu v Trieru konaného v roce 1993. Z uveřejněných studií z toponymie švédské, románské, anglické, německé i slovanské je zřejmé, že metody a problémy související s odvozováním MJ z OJ jsou společné pro oikonymie všech uvedených jazyků (rozdílení fundujícího apelativa nebo propria, rekonstrukce nedoložených OJ z MJ atd.).

1.5.7.4

Pro studium českých OJ a MJ mají velký význam poznatky z onymie jiných slovanských jazyků, především západoslovanských, v jejichž kontextu českou oikonymii vnímáme. Vedle teoretických a metodologických poznatků jsou to především materiálové příspěvky, z nichž čerpáme údaje: cenné studie jsou k dispozici ve slovenské onomastice, polská produkce disponuje několika obsáhlými monografiemi k vybraným typům MJ (viz seznam literatury). Repertoár apelativních i antroponymických bází je průběžně doplňován o rekonstruované topolexémy z oblasti smíšeného německo-slovanského osídlení (např. lužickosrbského, polabského, bavorského, korutanského), z nichž mnohá představují jediné doklady konkrétních lexikálních základů, v ostatních západoslovanských jazycích nedochované [BILY 2000a, 225].

Ostatní slovanské jazyky a jejich onymie tak mohou do jisté míry sloužit jako materiál pro naše srovnání, protože poskytují cenný materiál, který potvrzuje obecně platné postupy a tendence při tvoření osobních a místních jmen, jak byly popsány i českými badateli.

1.6 Citování dokladů

Předkládaná práce je založena na materiálové analýze, proto jsou v ní všechny relevantní doklady citovány. Uvádíme je v příslušných kapitolách o jednotlivých slovtvorných typech, a sice v transkribované podobě dle zásad uvedených v 1.5.4. U dokladů MJ uvádíme také fundující základy, a sice apelativní i propriální. Čerpáme je zvláště z publikací uvedených v 1.5.7, avšak na rozdíl od dokladů MJ je uvádíme v takové podobě, která je v těchto dílech zaužívaná – standardně to bývá podoba slova k r. 1300, popř. k počátku 14. století. Tento způsob volíme z toho důvodu, aby byly pro případné čtenáře snáze dohledatelné v literatuře. Abecední seznam dokladů MJ a retrogradní seznam dokladů MJ jsou připojeny na konci práce v příloze.